

Волошина О.В. Проблемы управления органами внутренних дел: психолого-педагогический анализ

Осуществлен психолого-педагогический анализ главных проблем управления органами внутренних дел (базовые (основные, стратегические) психологические проблемы управления, психолого-педагогические проблемы организации управления, проблемы психолого-педагогической оптимизации процессов текущего управления в МВД и актуальные психолого-педагогические проблемы внешнего контура управления МВД, УВД).

Ключевые слова: *управление, управление органами внутренних дел, базовые психологические проблемы, психолого-педагогические проблемы управления МВД.*

Voloshyna O.V. Problems of law enforcement management: psychologic-pedagogical analysis

The article makes psychologic-pedagogical analysis of main law enforcement management problems (basic (main, strategic), psychological management problems, psychologic-pedagogical organization management problems, the problems of optimization of current law enforcement management processes, and actual psychologic-pedagogical problems of outer contour law enforcement management.

Key words: *management, law enforcement management, basic psychological problems, psychologic-pedagogical problems of law enforcement management.*

УДК 159:343.144

О.А. Галусян

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ НЕГАТИВНОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА СЛІДЧОГО З БОКУ ДОПИТУВАНИХ

Визначено поняття негативного психологічного впливу; розглянуто його особливості в діяльності слідчого; наведено типові види та прийоми негативного впливу, які виникають у практичній діяльності слідчого.

Ключові слова: *психологічний вплив, негативний психологічний вплив, слідчий, допитуваний, комунікативні слідчі дії.*

Постановка проблеми. У професійній діяльності слідчий може стикатися з протидією різних учасників розслідування, мета яких не збігається з метою кримінального судочинства, а саме – встановлення об'єктивної істини у справі. Досягнення цієї мети є правовим обо-

в'язком слідчого. Однак у процесі слідства інтереси окремих учасників слідства і слідчого часто бувають різними. Різні й способи їх досягнення.

У зв'язку зі специфікою діяльності слідчого виникають передумови можливості психологічного впливу як з боку самого слідчого, так і з боку допитуваних осіб (потерпілого, свідка, підозрюваного, обвинуваченого). Але якщо межі здійснення слідчим психологічного впливу на учасників процесу регламентовано кримінально-процесуальним законодавством (ст. 22 Кримінально-процесуального кодексу (КПК) України), то можливість здійснення негативного психологічного впливу на слідчого з боку допитуваних не врегульована в правовому аспекті.

Стан дослідження. Проблема психологічного впливу має важливе та специфічне значення в професійній діяльності слідчого. Нині науковцями широко досліджуються можливості та особливості застосування психологічного впливу в діяльності конкретних професіоналів, у тому числі працівників органів внутрішніх справ на різні категорії осіб. Цьому питанню приділяли увагу такі науковці: В.Г. Андросюк, І.Є. Биховський, Л.І. Казміренко, В.О. Коновалова, М.В. Костицький, М.П. Хайдуков, Г.О. Юхновець та ін.

Проте проблема здійснення негативного психологічного впливу на слідчого з боку допитуваних залишилася майже недослідженою.

Метою статті є визначення поняття негативного психологічного впливу на слідчого з боку допитуваних під час комунікативних слідчих дій (допиту та очній ставці) та виокремлення його видів і прийомів. Це допоможе у подальшому здійснювати психологічну підготовку працівників слідчих підрозділів органів внутрішніх справ до нейтралізації негативного впливу з боку допитуваних.

Виклад основних положень. Діяльність слідчого неможлива без спілкування, у цьому полягає принцип єдності спілкування та діяльності [1, с. 38]. Допит та очна ставка – це специфічний вид міжособистісного спілкування, регламентований нормами кримінально-процесуального законодавства.

Відомо, що спілкування як складний соціально-психологічний процес виконує такі основні функції:

- комунікативну, яка полягає в обміні інформацією між особами, що спілкуються;
- перцептивну, яка означає процес сприймання один одного партнерами по спілкуванню та встановлення на цій основі між ними взаєморозуміння;
- інтерактивну, яка полягає в організації взаємодії між партнерами по спілкуванню, тобто в обміні не тільки знаннями, ідеями, а й діями, вчинками [1, с. 41].

Розглянемо кожну із зазначених сторін спілкування з точки зору професійного спілкування слідчого та можливості здійснення негативного психологічного впливу на нього з боку допитуваних під час комунікативних слідчих дій.

Звертаючись до комунікативної сторони спілкування слідчого та допитуваного з точки зору обміну інформацією, слід зазначити, що обидві сторони цього процесу є його активними суб'єктами. Тобто кожний учасник комунікативного процесу передбачає також активність свого партнера по спілкуванню та не може розглядати його виключно як об'єкт. Інший учасник є також суб'єктом, і з цього очевидно, що, спрямовуючи йому інформацію, необхідно орієнтуватися, тобто аналізувати мотиви, цілі, установки партнера по спілкуванню.

Під час спілкування слідчого та допитуваного обидві сторони за допомогою системи знаків можуть впливати один на одного. Тобто обмін інформацією обов'язково охоплює здійснення впливу на поведінку партнера; знак змінює стан учасників комунікативного процесу. Цей комунікативний вплив за сутністю і є психологічним впливом одного комуніканта на іншого з метою зміни його поведінки [1, с. 84–85].

Під час допиту або очної ставки відбувається не односторонній вплив слідчого на допитуваного. Навпаки, обидві сторони є активними й впливають один на одного в інформаційному та емоційному аспектах. Завдання слідчого – з самого початку зайняти лідируючу позицію в діаді «допитуючий (слідчий) – допитуваний» та контролювати процес спілкування впродовж усього допиту, вміти своєчасно виявляти та нейтралізувати можливий негативний психологічний вплив на нього з боку допитуваного.

Підкреслимо, що професійне спілкування слідчого має дві сторони: вербальну (словесну), тобто здійснювану за допомогою мовленнєвих засобів, які сприймаються на слух, і невербальну (несловесну), здійснювану за допомогою образів і немовних елементів. Передача та отримання інформації в процесі взаємодії можливі лише за допомогою вербальних і невербальних знакових систем. Що стосується досудового слідства, то переважно вивчається вербальний аспект спілкування.

Мовлення – один із універсальних засобів реалізації комунікативної функції спілкування. Воно (мовлення) дозволяє максимально зрозуміти сутність повідомлення та сприйняти інформацію. За допомогою мовлення відбувається кодування та декодування інформації, але адекватне її тлумачення можливе лише за аналізу немовленнєвих знакових систем, що супроводжують мовлення [2, с. 32].

Відповідно до відомої американської формули А. Меграбяна за першої зустрічі кожен із нас на 55% довіряє невербальним сигналам.

лам іншої людини, на 38% – паралінгвістичним і лише 7% – змісту мовлення.

Тобто невербальна комунікація – один із найважливіших засобів спілкування та взаємодії людей. Особливо це стосується взаємодії слідчого та допитуваного під час комунікативних слідчих дій, тому що невербальна комунікація є одним із потужних засобів здійснення негативного психологічного впливу на слідчого з боку допитуваного.

Невербальні засоби спілкування поділяють на:

– візуальні: кінетика (рухи рук, ніг та візуальний контакт; вираз очей; вираз обличчя; поза (у тому числі зміни поз щодо мовленнєвого тексту та емоційного стану); шкірні реакції (почервоніння, з'явлення поту); дистанція (відстань до партнера по спілкуванню, кут повороту до нього, особистісний простір); допоміжні засоби спілкування;

– акустичні (звукові) засоби спілкування: паралінгвістичні, тобто пов'язані з мовленням (інтонація, гучність, тембр, тон, ритм, висота звуку, мовленнєві паузи та їх локалізація у тексті); екстралінгвістичні, тобто непов'язані з мовленням (сміх, плач, кашель, зітхання, скрегіт зубами та ін.);

– тактильно-кінестетичні (пов'язані з дотиком) засоби спілкування; такесика (потискання руки, поплескування по плечу та ін.);

– ольфакторні засоби спілкування: приємні та неприємні запахи навколишнього середовища; природні та штучні запахи людини та ін. [3, с. 33].

Вищенаведені характеристики виконують допоміжну роль у спілкуванні між слідчим і допитуваним під час комунікативних слідчих дій та можуть посилити або послабити мовленнєвий вплив останнього. Тому слідчому, крім вербальної інформації, потрібно спостерігати й невербальні сигнали, які у сукупності з іншими даними дозволяють діагностувати справжні наміри допитуваного, «зчитувати» його емоційно-почуттєвий стан та відповідно розробляти стратегію своєї поведінки під час їх взаємодії.

Будь-яка система комунікації охоплює такі обов'язкові елементи:

– джерело інформації (відправник). Специфікою комунікативного процесу, пов'язаного з розслідуванням злочину, є те, що відправником інформації, як правило, виступає слідчий, але у нашому випадку ми в якості джерела інформації розглядаємо допитуваного як суб'єкта негативного впливу на слідчого;

– канали передачі інформації. Будь-якому повідомленню передає кодування інформації за допомогою певних символів та обрання відповідного каналу інформування шляхом використання відповідних засобів комунікативного процесу. Від того, за допомогою яких систем

відбувається передача інформації, залежить не тільки ефективність процесу комунікації, а й можливість здійснення допитуваним негативного психологічного впливу на слідчого;

- канали отримання інформації. Обсяг інформації обумовлений кількістю каналів, за якими ця інформація сприймається (декодується);

- переробка, декодування отриманої інформації. Завдяки зазначеному елементу видозмінюється процес спілкування, можливості взаємопорозуміння осіб, тобто створюються відповідні умови для подальшого розвитку процесу спілкування або його припинення [4].

Аналіз усіх систем невербальної комунікації показує, що вони виконують значну допоміжну (а іноді й самостійну) роль у комунікативному процесі. Маючи здатність не тільки посилювати, але й послаблювати вербальний вплив, всі системи невербальної комунікації допомагають виявити такий суттєвий параметр комунікативного процесу, як наміри його учасників [1, с. 99].

Отже, під час взаємодії слідчого з допитуваним останній може використовувати засоби мовленнєвого та немовленнєвого впливу з метою досягнення цілі – зміни у пізнавальній, мотиваційній, емоційній та поведінковій сферах слідчого на свою користь.

Інтерактивна сторона спілкування виявляється у розробленні загальної стратегії взаємодії слідчого з іншими учасниками і у процесі розслідування злочину в цілому (тобто в широкому розумінні), і щодо конкретної слідчої дії (більш вузьке значення). У психології виокремлюють такі типи інтерактивної взаємодії сторін: кооперація або конкуренція, згода або конфлікт, пристосування або опозиція, асоціація або дисоціація [5, с. 74]. Нас цікавитиме взаємодія слідчого з допитуваними під час комунікативних слідчих дій у вигляді конкуренції та конфлікту. Саме в цей час найбільш ймовірний негативний вплив на слідчого.

Суттєвою умовою успішності спілкування є відповідність поведінки осіб, які взаємодіють, сподіванням один одного. Але однією з основних особливостей спілкування в межах здійснення кримінального судочинства є саме те, що «сподівання» одних учасників процесу знаходяться у жорстокому протиріччі зі «сподіваннями» інших учасників. Саме тому йдеться про неминучість прояву однієї зі сторін інтерактивної складової – конкуренції, тобто конфлікту сторін спілкування. Відносини конкуренції – конфліктний тип відносин учасників взаємодії, що мають різні цілі [4].

Перцептивна складова інформаційної взаємодії в межах слідчої діяльності – це процес формування образу іншої особи, тобто виявлення її психологічних властивостей та особливостей поведінки. Сприйняття іншої людини означає сприйняття її зовнішніх ознак, співвідно-

шення їх з особистісними властивостями особи, яка сприймається, та інтерпретацію на цій основі її вчинків.

Сприйняття та аналіз поведінки іншої особи завжди тісно пов'язане з рівнем власної самосвідомості слідчого. На відміну від криміналістичного визначення, у проблематиці спілкування процес ідентифікації пов'язують з уподібненням себе іншій особі з метою її пізнання та порозуміння її думок та уявлень [4].

Також необхідно підкреслити таку важливу особливість професійного спілкування слідчого: воно здійснюється в особливому професійному режимі з дотриманням чітко визначених форм комунікації.

Можна погодитися з думкою О.О. Бодальова про те, що визначальний вплив і на зміст спілкування, і на його форму здійснюють права та обов'язки, якими наділений кожний конкретний учасник діяльності [6, с. 12].

Так, у кримінально-процесуальному законодавстві чітко регламентовані права та обов'язки, з одного боку, слідчого, а з іншого – допитуваного. Саме ця регламентація має вирішальне значення під час визначення поведінки слідчого і допитуваних у процесі спілкування та визначає для кожної зі сторін межі можливого в цьому спілкуванні. Крім того, характер такого спілкування залежить від ступеня засвоєння кожним із них своїх прав та обов'язків, готовності та бажання підпорядковувати свою діяльність закону.

Але у людей під час спілкування часто бувають різні і навіть протилежні мотиви, бажання, прагнення, інтереси. Це стосується і взаємодії слідчого та допитуваного.

Можна виділити такі основні причини здійснення негативного психологічного впливу з боку потерпілих і свідків:

- вплив на них з боку зацікавлених осіб (умовляння, підкуп, шантаж та ін.);
- хворобливий стан психіки;
- особистісна зацікавленість у результаті справи;
- бажання уникнути участі у кримінальному процесі;
- небажання допомагати правоохоронним органам у встановленні істини у зв'язку з негативним ставленням до їх роботи або конкретних співробітників.

До основних причин здійснення негативного впливу на слідчого з боку підозрюваного, обвинуваченого можна віднести:

- бажання ухилитися від відповідальності та відшкодування нанесеної шкоди;
- бажання пом'якшити покарання та зберегти отримане злочинним шляхом майно та інші блага;

– вплив на допитуваних з боку інших зацікавлених осіб [7, с. 421].

Як бачимо, поняття «спілкування», «взаємодія», «вплив», «взаємозалежність» взаємозалежні. Тому розгляд проблеми неможливий без визначення сутнісних характеристик понять «вплив», «психологічний вплив», а на їх основі – розробка дефініції негативного психологічного впливу, виокремлення його типових різновидів і форм, виділення прийомів негативного впливу.

Вплив – це будь-яка поведінка людини, яка вносить зміни у поведінку, ставлення іншої людини. Психологічний вплив визначається як здатність впливати на іншого, змінюючи при цьому не тільки поведінку людини, але й його погляди, мотиви, почуття, свідомість. Метою будь-якого впливу є максимальне досягнення влади над людиною [2, с. 199].

Під негативним психологічним впливом нами пропонується такий вид психологічного впливу, який спрямований на слідчого та на зміну напрямку його активності. Він може бути непомічений об'єктом впливу та призводити до скритого збудження у слідчого намірів, які не збігаються з його актуальними цілями й мотивами професійної діяльності.

З уваги на специфіку взаємодії слідчого з допитуваними серед можливих видів негативного психологічного впливу виділяємо такі його види (форми): психологічне маніпулювання; шантаж; залякування; погроза; схилення до заборонених зв'язків.

За результатами проведеного нами емпіричного дослідження серед слідчих (всього 237 осіб) встановлено, що у своїй професійній діяльності вони найчастіше стикаються з такими прийомами негативного психологічного впливу з боку допитуваних:

- повідомлення неправдивої інформації або приховування правдивої інформації – 55,3 % респондентів;
- маніпулювання почуттям жалю – 48% респондентів;
- маніпулювання невпевненістю слідчого у собі – 4,6% респондентів;
- маніпулювання почуттям страху – 4,6% респондентів;
- використання лестоців – 10,7% респондентів;
- інше – 3,3% респондентів.

Найчастіше випадки негативного психологічного впливу з боку допитуваних траплялися під час розслідування кримінальних справ за ст.ст. 185 Кримінального кодексу (КК) України (крадіжка), 186 КК України (грабїж), 187 КК України (розбій), 190 КК України (шахрайство) та ін.

Серед допитуваних, які здійснювали негативний вплив на слідчих, 70% чоловіків та 30% жінок. З них за процесуальним статусом: потерпілий – 18,75%, свідок – 7,5%, підозрюваний – 31,25%, обвинувачений – 42,5%.

Висновки. Не завжди слідчому вдається швидко встановити факт здійснення негативного психологічного впливу, особливо коли це прихований вплив.

Тому в організації процедур щодо нейтралізації негативного психологічного впливу з боку допитуваних перед слідчим постає низка специфічних завдань, які можна сформулювати в такий спосіб:

- своєчасне діагностування факту негативного психологічного впливу та його спрямованості;
- прогнозування мети й наслідків впливу (зміна поведінки, поглядів, оцінок та ін.);
- формування адекватної відповідної реакції, власної поведінки в ситуації негативного впливу.

Отже, актуальним є не тільки визначити поняття негативного психологічного впливу в професійній діяльності слідчого, а й дослідження системи заходів щодо своєчасного діагностування та блокування такого впливу з боку допитуваних.

1. Морозов А.В. Психология влияния: хрестоматия / А.В. Морозов. – СПб.: Питер, 2000. – 512 с.

2. Теория и практика общения: учеб. пособие для студ. сред. учеб. заведений / А.П. Панфилова. – М.: Издательский Центр «Академия», 2007. – 288 с.

3. Есин И.Б. Голос как один из каналов невербальной коммуникации / И.Б. Есин // Юридическая психология. – № 3. – 2008. – С. 29–35.

4. Фунікова О.В. Інформаційна структура процесу спілкування в розслідуванні злочинів / О.В. Фунікова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nauka.jur-academy.kharkov.ua>

5. Крысько В.Г. Социальная психология: курс лекций / В.Г. Крысько. – 3-е изд. – М.: Омега-Л, 2006. – 352 с.

6. Бодалев А.А. Психология общения / А.А. Бодалев. – М.: Издательство «Институт практической психологии», Воронеж: НПО «МОДЭК», 1996. – 256 с.

7. Образцов В.А. Криминалистическая психология / В.А. Образцов, Н.Н. Богомолова. – М.: Издательство: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2002. – 254 с.

8. Кримінально-процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 18 лист. 2010 р.: (офіц. текст). – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2010. – 240 с. – (Кодекси України).

9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – [5-те вид., переробл. та допов.]. – К.: Юрид. думка, 2008. – 1216 с.

Галустян Е.А. Сущность и особенности негативного психологического воздействия на следователя со стороны допрашиваемых

Дается определение понятия негативного психологического воздействия; рассмотрены его особенности в деятельности следователя; приведены типичные виды и приемы негативного воздействия, которые возникают в практической деятельности следователя.

Ключевые слова: *психологическое воздействие, негативное психологическое воздействие, следователь, допрашиваемый, коммуникативные следственные действия.*

Galustyan O.A. Nature and features of negative psychological influence on the investigator on the part of interrogated persons

The concept of negative psychological influence, its features in the investigative activity, typical kinds and techniques of negative psychological influence in investigatory activity are examined in the article.

Key words: *psychological influence negative psychological influence, an investigator, a suspect, communicative investigative actions.*

УДК 342.98

М.П. Гурковський

**ЮРИДИЧНИЙ ЗМІСТ СЛУЖБОВОЇ
ДЕЛІКТОЗДАТНОСТІ ПОСАДОВОЇ ОСОБИ
ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ ЯК ФАКТОР
ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ**

Розглядається юридичний зміст службової деліктоздатності посадової особи органів внутрішніх справ, теоретичне виявлення сутності юридичної відповідальності працівників ОВС України, її позитивного та негативного аспектів, форм реалізації її у площину практичної діяльності.

Ключові слова: *делікт, деліктоздатність, правоохоронна діяльність, професіоналізм, корупційні правопорушення.*

Постановка проблеми. Побудова якісно нової за функціями і структурними ознаками системи органів Міністерства внутрішніх справ України викликала необхідність у науковій розробці багатьох аспектів діяльності їхнього особового складу. Теоретичне виявлення сутності юридичної відповідальності працівників ОВС України, її позитивного та негативного аспектів, форм реалізації її у площину практичної діяльності слугує тією методологічною базою, на основі і з ура-